

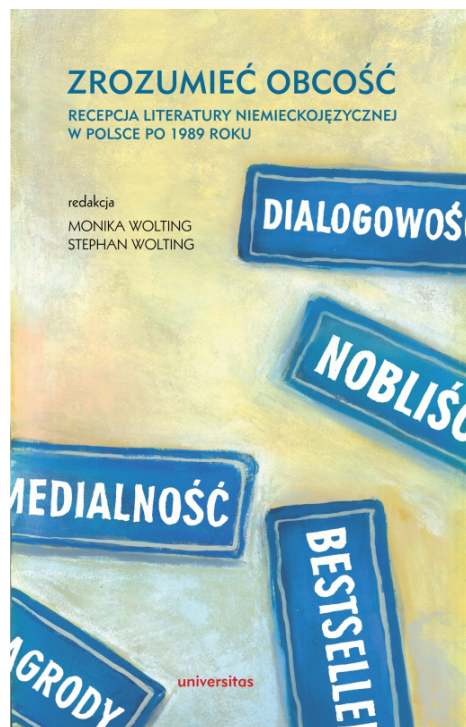
Omówienia

OBCOŚĆ PO SĄSIEDZKU¹

MAŁGORZATA ZDUNIAK-WIKTOROWICZ²
(Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu)

Zrozumieć obcość. Recepcja literatury niemieckojęzycznej w Polsce po roku 1989. Red. M. Wolting, S. Wolting. Kraków: Universitas, 2016. 538 S.

Obcość jako problem nie znika z badawczego horyzontu literaturoznawców. Tym razem zajęli się nim polscy germaniści, którzy w omawianej książce przepatrują pod tym kątem najnowszą literaturę niemieckojęzyczną, zwłaszcza niemiecką (w mniejszym zakresie austriacką), oraz kwestie jej recepcji. Tytułowa formuła zatrzymuje uwagę: zrozumienie obcości jawi się tutaj jako wciąż istniejąca potrzeba, Inny nie przestał nim być, a granice państw i kultur narodowych nadal zakreślają ramy myślenia o literaturze. O ile powszechnie wiadomo, że zgłębianie obcej kultury daje nieprzebrane korzyści, o tyle rzadziej imperatyw poznania „nie swojego” odnoszony jest do kontaktów naukowych. Na przykład do związków (nie)obcych sobie filologii, takich jak krajowa germanistyka i polonistyka, które – jak uzmysławia ta książka – zbyt rzadko i zbyt pobieżnie wymieniają się doświadczeniami.

1 Tekst powstał w ramach realizacji grantu *Polski dyskurs postkolonialny i postzależnościowy a Niemcy*: projekt sfinansowany ze środków Narodowego Centrum Nauki przyznanych na podstawie decyzji numer DEC-2013/11/D/HS2/04546.

2 E-mail: mzduniak@amu.edu.pl

Sądzę, że na przykład właśnie z tej perspektywy warto przeczytać tom pod redakcją Moniki i Stephana Woltingów.

Autorzy zamieszczonych tu tekstów interesują się zdolnością „przyswojenia i przystosowania obcej literatury, a tym samym obcej kultury do tego, co własne” (Wolting, Wolting 11). Odpowiednio do tego myślowego zwornika redaktorzy tomu piszą: „Proces recepcji to zderzenie obcości z tym, co znane, to zrozumienie tego, co obce i rozpoznanie tego, co swoje” (Wolting, Wolting 11). Zastanawia ta wyraźna operacjonalizacja obcości i swojskości przez badaczy, dla których niemieckojęzyczny tekst kultury nie jest przecież obcy. W kontekście literatury światowej, której koncepcja chwilowo hegemonizuje „wiedzę o funkcjonowaniu literatury we współczesności” (Czapliński 13), zamysł polskich germanistów, by literaturę ich zawodowego centrum (a przy tym jednego z centrów Europy) osadzać na polskich półperyferiach, wiele mówi o wciąż obowiązujących przepływach literatury i nauki. Czytając ten tom, raz po raz zastanawiałam się, czy można sobie wyobrazić książkę o recepcji polskiej prozy w Niemczech i formułowanie w niej diagnoz, które powtarzają się w *Zrozumieć obcość*: dlaczego świetna proza czy dramat, tak poczytne w kraju, natrafiają na recepcyjny opór (albo trafiają w próżnię) u sąsiada? Z drugiej jednak strony zawarte w tym zbiorze przykłady konfrontowania dzieła obcego z kulturą, w której nie powstało, to przecież włączanie się w tworzenie literatury światowej (wg koncepcji David Damroscha).

Książka niewątpliwie doposaża jeden z kluczowych w polskiej germanistyce nurt badań recepcyjnych, ale szczęśliwie odchodzi przy tym od tropów imagologicznych: obrazu Polaka w Niemczech i na odwrót. Bliżej jej do takich ważnych zagadnień, jak fenomeny kulturowe (np. aktywność Steffena Möllera w Polsce – zob.: Palej), nagrody literackie (na czele z Deutscher Buchpreis – zob.: Wąsik), inscenizacje teatralne, odbiór czytelniczy lub wreszcie – jego brak. Cenne w tomie jest więc to, że tytułowej obcości możemy szukać (nie tylko) w literackich tematach czy ujęciach formalnych, ale też w polu socjologii literatury.

W artykułach wielu autorek i autorów zbioru punktem wyjścia do śledzenia potencjalnej recepcji tekstu literackiego w Polsce jest jego ranga na niemieckim rynku literackim (zob. np. *Bestsellery nieczytane* – zob.: Pokrywka). Powtarza się dobrze znany ton zdziwienia albo smutnej konstatacji, że coś, co wartościowe dla Niemców czy Austriaków, nie przyjęło się w Polsce. Tymczasem sama wartość literacka niczego nie gwarantuje, o stanie aktywnego sąsiedztwa znaczącego w Europie niemieckiego rynku literackiego i peryferyjnego w tym względzie rynku polskiego mogą też decydować przypadki albo koneksje. Sądzę, że *Zrozumieć obcość* może być punktem wyjścia i inspiracją do badań z zakresu etnografii recepcji kultury niemieckiej w Polsce, podobnych do przeprowadzonych przez Pawła Zajasa w innym miejscu (Zajas).

Książka operuje cezurą roku 1989, wyszła bowiem w dwudziestopięciolecie dobrosąsiedztwa Polski i Niemiec. W klimat podsumowań wpisuje się otwierający tom krótki bilans Andrzeja Kopackiego (*Całkiem niezłe ćwierćwiecze* – zob.: Kopacki) i przegląd ważnych etapów półwiecza polskiej recepcji prozy Christy Wolf (Wol-

ting). Warto też zwrócić uwagę na sprawozdanie tłumacza Jacka S. Burasa, który podsumowuje akcję wydawania bardzo ważnej, jeśli idzie o poszerzenie spektrum tłumaczeń niemieckojęzycznej prozy na język polski, serii Kroki/Schritte³. Ta „ambitna literatura niemieckojęzycznych autorów” (Buras 19) ukazuje się w Polsce jako efekt obchodów Roku Polsko-Niemieckiego (2005). Ten przykładowy fakt uzmysławia, że rola polityki obu państw w kontekście polsko-niemieckich związków literackich bynajmniej nie skończyła się wraz z końcem historii w 1989 roku. Dla obu stron tej kulturowo-naukowej wymiany jest jasne, że istnieje wyraźny rozdźwięk, który można zaobserwować między fasadowym nurtem partnerstwa a utrzymującym się stanem napięcia w planie polityczno-społecznym, słabnącym lub przybierającym na sile w zależności od sposobu uprawiania polityki. Tym większe jest znaczenie „filologii sąsiedztwa”, komunikacji naukowej uprawianej w duchu porozumienia głównie przez polskich germanistów.

Są więc w zbiorze ważne dla niemiecko-polskiego transferu daty, instytucje i kluczowe twórczości (poczynając od Friedricha Nietzschego, przez Thomasa Manna i Güntera Grassa, po Thomasa Brussiga i Hertę Müller), brakuje zaś wyodrębnionej refleksji o przekładzie i jego głównych aktorach. A jest to po zwrocie translato logicznym niezbywalny aspekt procesów recepcyjnych. Jakże zatem inne problematyki badawcze formułują germaniści, przeglądając stan polsko-niemieckich związków literackich przez pryzmat sondowanej w tomie recepcji? W mniejszym zakresie pojawiają się tu artykuły analizujące jakiś literacki temat (*Alternatywne scenariusze początku XXI wieku* – zob.: Sugiera) lub ujęcie formalne (*Dialogowość formy* – zob.: Feliszewski), znacznie więcej jest esejów o charakterze minimonografii. Tom zawiera m.in. przeglądy twórczości takich pisarek i pisarzy, jak Tankred Dorst (Kamińska-Ossowska), Doron Rabinovici (Banachowicz), Feridnand von Schirach (Krysztofowicz) czy Jenny Erpenbeck (Piotrowska). Wszystkie poświęcone im teksty – powtórzymy – przepatrują wybraną twórczość „z polskiej perspektywy”. Czym ona jest? Najwyraźniej widać ową polską perspektywę w obszernym bloku artykułów skupionych na teatrze. Ich autorzy (Duda; Feliszewski; Kodzis-Sofińska; Prykowska-Michalak) tematyzują tu różnice między polską i niemiecką oraz austriacką tradycją teatralną, dotyczącą problemu zanurzenia widza w polskość oraz jej przemian (ustępowanie „pozornie niepokałanej polskości” (Duda 173), czy wreszcie realnych możliwości uniwersalnego, ponadnarodowego odbioru „obcego” spektaklu przez widzów w Polsce. Polska perspektywa jest też widoczna w zaprezentowanym w tomie stanie badań. Tam, gdzie pozycji bibliograficznych świadczących o recepcji rzeczywiście jest mało, autorzy zaglądną np. na takie strony internetowe, jak www.lubimyczytac.pl, co z polonistycznej perspektywy (chodzi mi o śledzenie obiegu krytycznego) jest nieco osobliwe. O ile inscenizacje niemieckojęzycznych dramatów w Polsce mają swoją polską bibliografię, o tyle np. artykuły poświęcone recepcji

3 Zob.: <http://www.kroki.pl/>.

najnowszej prozy dopiero ten stan badań na gruncie polskim tworzą. To kolejna zasługa omawianego zbioru.

Osobnym problemem pozostaje obserwowana przeze mnie od jakiegoś czasu wsobność badawcza, polegająca na pomijaniu istniejącego stanu badań. Ten problem jest zauważalny np. w tekście Magdaleny Kardach, która bada twórczość Artura Beckera –przedstawiciela polskich pisarzy-emigrantów w Niemczech (Kardach). Bardzo cieszy fakt, że dzisiaj szerzej zajmują się tym tematem również germaniści, ale wcześniejsze badania polonistyczne poświęcone formom współczesnej emigracyjności w Niemczech, zupełnie tu pominięte, mogłyby stanowić ciekawszy wątek w niewątpliwie pasjonującej dyskusji na temat emigracyjności Beckera niż odniesienia do niemieckich encyklopedii i leksykonów z lat osiemdziesiątych. Niemniej blok tekstów poświęconych migracyjnemu transferowi między Polską a Niemcami (artykuły o Beckerze, Henryku Beresce (Zielińska) i Magdalenie Parys (Borzyszkowska-Szewczyk)) to doskonała płaszczyzna do uprawiania filologii sąsiedztwa germanistyki i polonistyki. Oprócz szeregu wartości poznawczych tom *Zrozumieć obcość* przynosi czytelnikom zainteresowanym niemiecko-polskimi związkami literackimi i taką możliwość.

BIBLIOGRAFIA

- Banachowicz, Joanna Małgorzata. „Doron Rabinovici w Polsce. Kilka uwag o recepcji pisarza”. *Zrozumieć obcość. Recepcja literatury niemieckojęzycznej w Polsce po 1989 roku*. Red. M. Wolting, S. Wolting. Kraków: Universitas, 2016. S. 385–398.
- Borzyszkowska-Szewczyk, Miłoslawa. „Parys-Berlin, czyli oswojona niemiecka obcość w powieściach *Tunel* i *Magik* Magdaleny Parys”. *Zrozumieć obcość. Recepcja literatury niemieckojęzycznej w Polsce po 1989 roku*. Red. M. Wolting, S. Wolting. Kraków: Universitas, 2016. S. 297–311.
- Buras, Jacek St. „Seria KROKI/SCHRITTE. Ambitna literatura autorów niemieckojęzycznych w Polsce”. *Zrozumieć obcość. Recepcja literatury niemieckojęzycznej w Polsce po roku 1989*. Red. M. Wolting, S. Wolting. Kraków: Universitas, 2016. S. 19–30.
- Czapliński, Przemysław. „Literatura światowa i jej figury”. *Teksty Drugie* 4 (2014). S. 13–40.
- Duda, Artur. „Ciało i performans. *Babel* Elfriede Jelinek w inscenizacji Mai Kleczewskiej na tle teatralnej recepcji”. *Zrozumieć obcość. Recepcja literatury niemieckojęzycznej w Polsce po roku 1989*. Red. M. Wolting, S. Wolting. Kraków: Universitas, 2016. S. 159–189.
- Feliszewski, Zbigniew. „Dialogowość formy. Roland Schimmelpfennig na polskich scenach”. *Zrozumieć obcość. Recepcja literatury niemieckojęzycznej w Polsce po 1989 roku*. Red. M. Wolting, S. Wolting. Kraków: Universitas, 2016. S. 191–209.
- Kamińska-Ossowska, Ewelina. „Recepcja utworów Tankreda Dorsta w Polsce”. *Zrozumieć obcość. Recepcja literatury niemieckojęzycznej w Polsce po 1989 roku*. Red. M. Wolting, S. Wolting. Kraków: Universitas, 2016. S. 235–254.
- Kardach, Magdalena. „Polska recepcja niemieckiej literatury autorstwa polskich pisarzy-emigrantów. Studium przypadku: Artur Becker oraz jego twórczość w latach 1997–2015”. *Zrozumieć obcość. Re-*

- cepcja literatury niemieckojęzycznej w Polsce po 1989 roku*. Red. M. Wolting, S. Wolting. Kraków: Universitas, 2016. S. 273–296.
- Kodzis-Sofińska, Agnieszka. „Polskie inscenizacje *Męczenników* Mariusa von Mayenburga”. *Zrozumieć obcość. Recepcja literatury niemieckojęzycznej w Polsce po 1989 roku*. Red. M. Wolting, S. Wolting. Kraków: Universitas, 2016. S. 211–222.
- Kopacki, Andrzej. „Bilans dwudziestu pięciu lat: *Całkiem niezłe ćwierćwiecze*”. *Zrozumieć obcość. Recepcja literatury niemieckojęzycznej w Polsce po roku 1989*. Red. M. Wolting, S. Wolting. Kraków: Universitas, 2016. S. 13–18.
- Krysztofowicz, Dominika. „Między literaturą a prawem, czyli rzecz o twórczości Ferinanda von Schiracha”. *Zrozumieć obcość. Recepcja literatury niemieckojęzycznej w Polsce po 1989 roku*. Red. M. Wolting, S. Wolting. Kraków: Universitas, 2016. S. 473–485.
- Palej, Agnieszka. „*Dobry Niemiec* w Polsce. Kilka uwag na temat Steffena Möllera”. *Zrozumieć obcość. Recepcja literatury niemieckojęzycznej w Polsce po 1989 roku*. Red. M. Wolting, S. Wolting. Kraków: Universitas, 2016. S. 399–409.
- Piotrowska, Katarzyna. „Trudny początek recepcji powieści Jenny Erpenbeck w Polsce”. *Zrozumieć obcość. Recepcja literatury niemieckojęzycznej w Polsce po 1989 roku*. Red. M. Wolting, S. Wolting. Kraków: Universitas, 2016. S. 487–497.
- Pokrywka, Rafał. „Bestsellery nieczytane. Polska recepcja powieści Daniela Kehlmana, Wolfa Hassa i Daniela Glattauera”. *Zrozumieć obcość. Recepcja literatury niemieckojęzycznej w Polsce po roku 1989*. Red. M. Wolting, S. Wolting. Kraków: Universitas, 2016. S. 135–158.
- Prykowska-Michalak, Karolina. „Polska recepcja twórczości Bertolda Brechta po 1989 roku”. *Zrozumieć obcość. Recepcja literatury niemieckojęzycznej w Polsce po 1989 roku*. Red. M. Wolting, S. Wolting. Kraków: Universitas, 2016. S. 223–234.
- Sugiera, Małgorzata. „Wojna światów. Alternatywne scenariusze początku XXI wieku”. *Zrozumieć obcość. Recepcja literatury niemieckojęzycznej w Polsce po roku 1989*. Red. M. Wolting, S. Wolting. Kraków: Universitas, 2016. S. 121–134.
- Wąsik, Aneta. „Recepcja współczesnej literatury niemieckiej w Polsce na przykładzie powieści nagrodzonych w konkursie Deutscher Buchpreis”. *Zrozumieć obcość. Recepcja literatury niemieckojęzycznej w Polsce po roku 1989*. Red. M. Wolting, S. Wolting. Kraków: Universitas, 2016. S. 443–453.
- WEB. 15.03.2017. <<http://www.kroki.pl/>>
- Wolting, Monika. „*Wszystko, co przemija, jest tylko alegorią*. Pół wieku recepcji twórczości Christy Wolf w Polsce”. *Zrozumieć obcość. Recepcja literatury niemieckojęzycznej w Polsce po roku 1989*. Red. M. Wolting, S. Wolting. Kraków: Universitas, 2016. S. 43–58.
- Wolting, Monika, Wolting, Stephan. „Zrozumieć to, co obce, i poznać, to co własne. Słowo wstępne”. *Zrozumieć obcość. Recepcja literatury niemieckojęzycznej w Polsce po roku 1989*. Red. M. Wolting, S. Wolting. Kraków: Universitas, 2016. S. 7–12.
- Zajas, Paweł. „Etnografia produkcji przekładu. (Semi)peryferyjne literatury na niemieckim rynku książki”. *Teksty Drugie* 4 (2014). S. 295–318.
- Zielińska, Mirosława. „Recepcja – translacja – pośrednictwo kulturowe. Negocjacje tożsamości i translacje kulturowe Henryka Bereski (1926–2005)”. *Zrozumieć obcość. Recepcja literatury niemieckojęzycznej w Polsce po roku 1989*. Red. M. Wolting, S. Wolting. Kraków: Universitas, 2016. S. 257–272.

